

melyet Zirzen Jankától nyertek, átörökítik tanítványaikra, gyermekeikre s ezek mindig a következő nemzedékekre. Így hat nemesítőleg az ő lelkéből kiáradt *jóság* és *szeretet* időtlen időkig; így válik Zirzen Janka „*eszméi diadalában*“ halhatatlanná s ezért lesz minden időben méltó minden magyar ember tiszteletére és hálijára.

SEBESTYÉNNÉ STETINA ILONA.

A° FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK PROBLÉMÁJA.

— *Első közlemény.* —

1. Az elégedetlenek. Valahányszor a sokféle panaszt hallom, mely felső kereskedelmi iskoláinkról elhangzik, mindig a szemrehányás jut eszembe, amelyet *Jónás János*, a pozsonyi iskola kiváló igazgatója, a Budapesti Kereskedelmi Akadémia alapítójának tett, midőn 1907-ben intézetük ötvenéves fennállását ünnepelték. Hibáztatta, hogy 1857-ben az Akadémia szervezésekor nem az akkor nálunk létezett kereskedelmi iskolák tiszta szakiskolai típusát tartották meg és fejlesztették tovább, hanem a közép- és szakiskola keresztesítéséből származott német mintát ültették át hozzánk, amivel hamis irányba terelték kereskedelmi szakoktatásunk fejlődését.¹

Meddő fáradozás volna arról vitatkozni, helyes vagy helytelen volt-e első felső kereskedelmi iskolánkat a német hibrid mintára szervezni, mert rendes fejlődés mellett a szakképzettség tekintetében egyre fokozódó követelmények előbb-utóbb arra kényszerítették volna az Akadémiát és a mintájára jóval később keletkezett néhány hasonló intézetet, hogy tiszta szakiskolákká váljanak. Azonban kétségtelen, hogy csak első iskoláink eme típusa mellett történhetett meg, hogy 1884-től kezdve a polgári iskolák néptelen V. és VI. osztályait országsszerte átszervezték felső kereskedelmi iskolákká. 1885-ben egyszerre hét ilyen iskola keletkezett. Ötletszerűen helyezkedtek el. Így jutott az 1600 lakójú Alsókubin, Túrócszentmárton (2970), Fogaras (5861), Lippa (7000 lakossal) és még más jelentéktelen, forgalom és kereskedelem nélkül szűkölködő község felső kereskedelmi iskolához. Ezen iskolák száma Nagy-Magyarországban 1918/19-ig 74-re emelkedett, közel 15.000 tanulóval. Belőlük a csonka országban megmaradt 40, de 1928/29-ig ismét 50-re szaporodtak, 11.648 tanulóval. Ha kereskedelmünk az iskolák számának arányában fejlődött volna, akkor a világ legelső kereskedő-állama lennénk.

De a sok iskolát nem a kereskedelem szükséglete, hanem tőle idegen mindenféle helyi és személyi érdek szülte. Létjogsultságuk még ma is ahhoz fűződik, hogy minél több elhelyez-

¹ V. ö. Jónás János cikkét „A Budapesti Kereskedelmi Akadémia és a hazai kereskedelmi szakoktatás“. Kereskedelmi Szakoktatás (ezenül rövidítve: Szakokt.) 1907/8. évfolyam, 133. l.

kedési lehetőséget biztosítsanak a végzett növendékeknek. Emiatt göresösen ragaszkodnak hibrid szervezetükhöz és mindenképen azon vannak, hogy annak gyökeres megváltoztatását megakadályozzák. Szertelen elszaporodásuk, kivált pedig az állami és községi iskolák nagy száma (jelenleg 12+23) maga után vonta a fokozott állami beavatkozást a velejáró bürokratikus uniformizálással, mely lehetetlenné teszi az iskolák alkalmazkodását a kereskedelem különleges kívánalmaihoz.

A kultúrpolitikus azon ütközik meg, hogy míg a mi kis országunkban teljesen egyforma 50 felső kereskedelmi iskola van, addig például a hatalmas kereskedelemmel és iparral bíró, sokszorosan népesebb Franciaországban csak 16 ily iskolát találunk (1925-ben) és pedig ahányat, annyifélet. Mindegyik a saját vidéke iparához és kereskedelméhez igazodik. A lyoni iskola a selyemszövést tanítja elméletileg és gyakorlatilag; Dijon, Montpellier és Bordeaux Franciaország három nagy borvidékének igényeit tartja szem előtt; a nagy kikötővárosok, Marseille, Bordeaux és Nantes iskoláiban gyarmati szakcsoportok vannak; a nagy idegenforgalom által föllendített Párizs és Clermont-Ferrand iskoláiban szállodaipari csoportok létesültek. Ely módon minden iskolának más a tanításterve s akár minden évben változtathat rajta. A tanárokat a saját szükségleteihez mértén, többnyire a gyakorlatból választják. Az iskolák mind kétéves tiszta szakiskolák, ahol egyetemesen művelő tárgyakat alig tanítanak. Kivétel nélkül társulatiak; az élükön álló kormányzótanács tagjait a fenntartó kereskedelmi kamara vagy város küldi ki s ezek intézik az iskola minden ügyét. A francia középfokú kereskedelmi szakoktatás tehát teljes ellentéte a magyarnak.

A mieinkhez hasonló szervezetű iskolákkal bíró Ausztriának mindössze nyolc felső kereskedelmi iskolája van, melyek közül csak kettőt tart fenn az állam; nálunk ellenben 35 (70%) az állami és községi iskolák száma. Bécs beéri négy iskolával; valamennyit kereskedelmi érdekelttség tartja fenn. Ezzel szemben a félakkora Budapestnek 16 iskolája van; közülök kettő állami jellegű, tíznek fenntartási költsége (1928-ban 1,950.000 P) a székesfővárost terheli, noha törvény nem kötelezi ily iskolák fenntartására. Méltán kérdezheti a kultúrpolitikus, helyes-e a kereskedelmi szakoktatás címén ily nagy terheket róni a közre?

Az elfogulatlan pedagógus viszont aggodalommal észleli, hogy a felső kereskedelmi iskolák új tanterveiben a szakképzésnek máskülönben indokolt terjeszkedése folytán közte meg az általános műveltség anyaga között az arány, az utóbbinak hátrányára, egyre jobban romlik, — a tanulókkal szemben támasztott igények pedig oly mértékben fokozódnak, mely legfőbb októzója egyfelől a csaknem elviselhetetlen túlterhelésnek, másfelől a feltűnően gyenge tanulmányi eredményeknek. Hivatalos megállapítás szerint² az 1928/29-ik tanév végén a felső keres-

² Lásd Luby Margit: A közép- és alsófokú kereskedelmi oktatás statisztikája. Szakokt. 1929/30. évf. 144. l.

kedelmi fiúiskolákban a tanulóknak átlagosan 38%-a, a női iskolákban 22%-a nem felelt meg a követelményeknek. Öt budapesti községi fiúiskolában 40—51% volt a bukott tanulók arányszáma. Ennek a tanulmányi eredménynek, helyesebben mondva eredménytelenségnek megdöbbentő volta legjobban a budapesti középiskolákkal való összehasonlításból világlik ki, ahol *Pintér Jenő* főigazgató legutóbbi beszámolója szerint a bukási átlag a fiúknál 18,6%, a leányoknál 4%, tehát csak fele, illetőleg ötöd-része a kereskedelmi iskolák bukás-átlagának. Holott az utóbbiakban voltaképpen jobb eredményt várhatnánk, mint a középiskolákban, mert több tekintetben előnyösebb helyzetben vannak: nincsenek túlszűfolt osztályaik és az idegen nyelvek tanításában azokat még kisebb csoportokra osztják.

A kereskedelmi iskolai tanárok és hatóságok a tanulók silány minőségével okolják meg a rossz tanulmányi eredményt és a felvételek szigorításával igyekeznek rajta javítani.³ De hogy mennyire igazságtalan csak a tanulóknak keresni a bűnbakot, arra csattanós bizonyíték a két tanárképző gyakorló iskoláinak szembeállításása. Mindkettőnek vezetősége és tanári testülete a tanárok színe-javából van összeválogatva és a külső körülmények is jóformán egyenlők. Feltételezhető, hogy mintaiskolai jellegüknek megfelelően mind a kettőben mintaszzerű pedagógiai módon nevelnek s oktatnak. Mindazonáltal a bukott tanulók arányszáma a VII. kerületi állami gyakorló felső kereskedelmi iskolában 33%, a gyakorló gimnáziumban csak 43%, tehát amott közel *nyolcszor annyi*, mint emitt. Nyilvánvaló, hogy ennek a rengeteg bukásnak az okát nem pusztán a tanulóknak, hanem a rossz szervezetben, a képtelen tantervben kell keresni. Abban, hogy a felső kereskedelmi iskola egyidejűleg általános műveltséget adó középiskola, meg az összes kereskedelmi pályákra előkészítő szakiskola akar lenni. A tudományos pedagógia egyik nagymestere, *Ziller Tuiskon* tanítása szerint⁴ sohasem szabad az általános nevelő iskolát a szakiskolával összekeverni, mert módszereik lényegesen különbözők. A szakiskolában a tudomány és technika öncél, a középiskolában

³ E tekintetben különös ellenmondás mutatkozik a tanügyi hatóságok szándékai és rendelkezései között. Egyfelől azt hirdetik, hogy a középiskolákból a nem odavaló tanulókat a szakiskolákba kell terelni; másfelől a kereskedelmi iskolákban lehetővé teszik a tanulóknak az átlépést. Hajdan javító vizsgálat nélkül lehetett felvenni a latin nyelvből bukott tanulót; most a felvétel még sikeres javító vizsgálat vagy osztályismétlés esetében sincsen megengedve és a tanuló arra van kárhóztatva, hogy örökké a nem neki való gimnáziumba járjon, holott jól haladhatna a neki jobban megfelelő kereskedelmi iskolában. Polgári iskolából csak oly tanulót szabad felvenni, akinek bizonyítványában legalább annyi jeles és jó osztályzat van, mint elégséges. Aki tudja, milyen gyakran csak megfontolatlanagtól és pillanatnyi benyomástól függ a jó vagy elégséges kalkulussal, melyet a tanuló kap, méltán megbotránkozik azon, hogy egyetlenegy ily osztályzat döntőn életpályája dolgában; hogy egy elégséges miatt bezáródiék előtte a kereskedelmi iskola, noha körülményei és egyéni araválósága éppen a kereskedelmi pályára utalják. A felső kereskedelmi iskola ma olyan kórházra emlékeztet, ahol a gyarló élelmézesen nem a javításával, hanem akként akarnak segíteni, hogy csak oly betegeket vesznek fel, akikről fölteszik, hogy képesek lesznek a rossz ételt megemészteni.

⁴ Lásd Tuiskon Ziller: Vorlesungen über allgemeine Paedagogik. 133. és következő lapon.

pedig csak eszköz, melyet az általános műveltség tárgyául használunk. Amott tisztán logikai, emitt pszichológiai szempontok szerint kell a tanítás menetét berendezni. Amott a cél közvetlenül a tudás és készség elsajátítása, emitt tájékoztatás a kultúra fejlődése felől. „Kétségtelen, hogy mindenkinek szeme előtt kell hogy lebegjen az előkészülés jövődő hivatására, tehát egyszer csak át kell lépnie a szakiskolába. De az általános műveltség mindenkor alapja legyen a később hozzájáruló szakműveltségnek.“ Ziller ezen megállapítása a kereskedelmi iskola németországi, ausztriai és magyar típusának teljes elítélése mind szervezeti, mind didaktikai tekintetben.

Legelégedetlenebbek a felső kereskedelmi iskolákkal az elsősorban érdekelt kereskedők. A budapesti kereskedelmi és iparkamara 1923. és 1925. évi jelentéseiben helytelenítette az évfolyamok szaporítását. Dr. *Eber Antal* 1928-ban a székesfevárosi törvényhatósági és pénzügyi bizottságaiban éles bírálatot gyakorolt a községi felső kereskedelmi iskolákon. Legutóbb pedig 1929. évi november havában a *Magyar Cobden Szövetség* rendezett ankétet a kereskedelmi szakoktatás reformja ügyében, melyen a gyakorlati élet vezetőférfiai egyhangúan több gyakorlatiasságot és fokozottabb szakszerűséget kívántak az iskoláktól; keveselték, sőt több tekintetben teljesen elégtelennek mondták az eredményt.

E kívánásokkal szemben az érdekelt tanárok elutasító álláspontra helyezkednek. *Dengl János*, a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Orsz. Egyesületének elnöke az 1928. évi közgyűlésen mondott megnyitóbeszédben⁵ és a Cobden Szövetség ankétjén is tagadja a szakszerűség fokozásának szükségességét s lehetetlennek mondja oly kereskedelmi iskola szervezését, melynek növendékei nyomban tanulmányaik után a gyakorlati életben helyt tudnának állani. Szerinte „az iskola munkája csak a maga keretére szabott alapvetésre és általános tájékoztatásra szorítkozhat“. Megfelelkezik arról, hogy amit ő lehetetlennek mond, másutt meg tudták valósítani. Nem veszi észre, hogy azzal a magában véve igaz érveléssel, hogy a szakszerűség csak az általános műveltséget szolgáló tárgyak rovására volna fokozható, voltaképp *Ziller* előbb idézett tételére konkludál, hogy a közműveltség megadását az általános nevelő iskolára bízva, a kereskedelmi iskolát tiszta szakiskolává kell tenni.

Mind ezek alapján az elfogulatlanul ítélő a kereskedők kívánásait sok tekintetben jogosultaknak fogja mondani, és nem veszi rossz néven, ha azt követelik, hogy a kereskedelmi iskolák nevükhöz híven a kereskedelem szükségleteihez igazodjanak s ne akarjanak holmi mindenek iskolák lenni.

2. A megelégedettek. Az elégedetlenekkel és kételkedőkkel szemben áll a felső kereskedelmi iskolai tanárok tábora. Anynyira meg vannak elégedve iskolájuk mai állapotával, hogy az 1928. évi egyetemes tanügyi kongresszuson hozott határozatuk

⁵ Lásd Szakokt. 1928/29. 5. és 6. lap.

szerint törvény útján akarják „konzerváltatni“. Nem reformot kívánnak, hanem ellenkezőleg kikötik, hogy „a törvény vegye figyelembe: iskoláinknak a hagyományoktól megalapozott fejlődési irányát, az általános műveltség és szakirányú oktatás kialakult harmóniáját.“⁶ *Gálos Rezső* kongresszusi előadó szerint „felső kereskedelmi iskoláink ma a legszebb színvonalon vannak. A magyar felső kereskedelmi iskola a világ minden kereskedelmi iskolája közt megállja a helyét“, sőt „német, olasz, svájci iskoláknak fölötte vagyunk, tanáraink pedig minden relációban kiválóak, a világ legjobb tanárai közé tartoznak“.⁷

Az iskolák és tanárok illetén magasztalása után meglepően hangzik az a beismerés, hogy „a lelkiismeretes és becsületes, lelkes és nem egyszer önfeláldozó munkának *nem felel meg az eredmény*“. De az eredménytelenség okát nem ott keresi, ahol rejlik: a sokat markolni akarásban és a tanulók teljesítőképességét meghaladó követelményekben, hanem azt mondja: „Ha a keretek jók, az azokat kitöltő anyag, a tanításterv és rendtartás megfelelő s az eredmény nem az: akkor az anyag kezelésében, elrendezésében, az anyag adminisztrációjában kell a hibának lennie.“ Ezzel az okoskodással akarja bebizonyítani, hogy a hibát a tanároknak, valamint a vezetés és ellenőrzés fogyatékoságában kell keresni. Nem az összes tanárokat teszi felelőssé az eredménytelenségért; hisz ezzel ellenmondásba keverednék a róluk mondott, fentebb idézett dicséretével. Csupán azt a 207 óraadó tanárt hibáztatja, aki 321 rendes tanáron kívül az 50 felső kereskedelmi iskolában működik.⁸ Pótlásukra 158 új rendes tanári állás szervezését sürgeti; azonkívül a pedagógiai vezetés és ellenőrzés hathatósabbá tételére minden igazgató mellé adminisztrációs segéd alkalmazását, végül két új főigazgatói állásnak és a minisztériumban külön kereskedelmi iskolai ügyosztálynak szervezését kívánja. Jóformán ily személyzeti természetű kívánságokban merül ki a megalkotandó törvényre vonatkozó konkrét javaslat.

Az iskolának feljebb idézett dicsőítése a tanárok részéről annál meglepőbb, mert az 1920. évi reform körükben általános elégedetlenséget keltett. Közlönyük, a Kereskedelmi Szakoktatás, hangos volt panaszuktól és a legkülönbözőbb tervek szöttek, hogyan kellene az iskola szekerét kimozdítani abból a kátyúból, amelybe a reformmú juttatta. A panaszok csak 1927-ben hallgattak el, amikor gróf *Klebelsberg Kunó* miniszter a ma érvényes revidált tantervet léptette életbe. Ez a terv azonban az előzőnek csak kirívó képtelenségeit tüntette el, de egyébként nem javított rajta, minélfogva a felpanaszolt bajok ma is megvannak. Hogy mindamellettnél is elnémetelték a tanárok panaszai,

⁶ Lásd Szakokt. 1928/29. 22. 1.

⁷ Lásd ugyanott 19. 1.

⁸ Az óraadó tanárok ily lebecsülése nem méltányos. Huszonnyolc évi felsőbb leányiskolai és kereskedelmi akadémiai igazgatói működésem folyamán igen sok óraadó tanárral volt dolgom, de csak egy-kettő volt köztük, aki nem vált be, ellenben számosan voltak, akiknek közreműködése nélkül nem lehetett volna az intézeteket akkori magas színvonalukon megtartani. Különbösen is könnyebb rossz óraadón túladni, mint gyarló rendes tanártól szabadulni.

sőt a megelégedés szavaivá változtak, alighanem a miniszter következő kijelentésének kell tulajdonítani, melyet 68.000/1927. sz. rendeletében olvashatunk: „E tanítástervet *állandó* jellegűnek tekintem. Abban a meggyőződésben, hogy mindenki tisztán látja azt, hogy a gyakori tantervmódosítások a tanítás munkáját veszélyeztetik, arra kérem az érdekelteket, hogy a tanításterv bárminő változtatására irányuló javaslatot hosszabb időn át ne terjesszenek elő.“

Bármí legyen a tanárok nézetváltozásának oka, kongresszusi határozatuk mégis megkívánja annak a mérlegelését, vajjon csakugyan annyira ideális-e a felső kereskedelmi iskolák mai szervezete, hogy üdvös volna azt törvénnyel rögzíteni. Hogyha pedig tagadólag kellene e kérdésre felelni, akkor itt az ideje annak, hogy valahára tisztába hozzuk, mi okozta az eddig végzett kísérletek meddőségét. E megfontolásból azután leszűrődnének oly reform alapelvei, mely igazán érdemes volna arra, hogy a szakoktatás ügyét, ha egyáltalában szükséges, akár törvény útján is rendezzük.

3. A tanterv fejlődésének jellemzése. Hogy az imént feltett kérdésre válaszolhassunk, mindenekelőtt az eddigi tanterveken kell rövid szemlét tartanunk. Gróf *Klebelberg Kunó* miniszter előbbeni komoly intelmének megokolása teljesen megfelel a tényeknek. Mióta a felső kereskedelmi iskolák 1872-ben a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium ügyköréből, ahol csaknem teljes szabadságot élveztek, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium fennhatósága alá kerültek, azóta 1872-, 1884-, 1885-, 1895-, 1915-, 1916-, 1920- és 1927-ben, tehát nyolc ízben kaptak új tantervet, és így valóságos rekordot értek el ebben a tekintetben.

Dr. *Schack Béla* a tanterv felette gyakori megváltoztatását azzal igyekszik megindokolni, hogy „modern iskola, mint amilyen a kereskedelmi, nem maradhat meg évtizedekig ugyanazokban a vágányokban, hanem nyomon kell követnie mind a kereskedelem technikájának expanzív fejlődését, mind a pedagógia újabb haladását“.⁹

Bármilyen szépen hangzik ez a megállapítás, mégsem képes meggyőzni azt, aki a tények világosságában vizsgálja. Két ízben is megtörtént, hogy csak egy-egy év választotta el az egymást követő terveket. Már pedig alig hihető, hogy egy-egy év alatt akkorát haladt volna a pedagógia és csakugyan oly „expanzív“ módon fejlődött volna a kereskedelem technikája, hogy ezek a körülmények tették volna szükségessé a tanterv rögtönös megváltoztatását.

A „kereskedelem technikájának expanzív fejlődése“ egyéb-iránt csak az 1927. évi tanterven hagyott nyomot, ahol a mechanikus könyvelési rendszerek ismertetését vették fel a gyakorló-irca teendői közé, oly feladatot, mely a „rendszerek“ nagy

⁹ Lásd „A felső kereskedelmi iskolák tanítástervének fejlődése“ című tanulmányát. 1918.

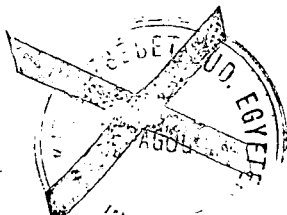
száma (eddig mintegy 30) és a gyakorlásukhoz szükséges felszerelés költséges volta miatt csak nehezen valósítható meg. Szintén ide tartozott volna a gépírás, melyet az 1920. évi tanterv „elsőrendű gyakorlati tantárgynak” nyilvánított és heti négy órában kötelezővé tett, ha a rákövetkező 1927. évi tanterv meg nem fosztotta volna ebbeli méltóságától és a szépírással együtt rendkívüli tantárggyá nem degradálta volna. Máskülönben a kereskedelmi szaktárgyak ma is ugyanazok, mint az 1872. évi első tantervben s csupán elhelyezésükben és anyaguk elrendezésében mutatkozik sakkjátékszerű eltolódás. Így például a könyvviteltanítás kezdete három ízben (1884-, 1915- és 1920-ban) az első osztályba került és ugyanannyiszor (1865-, 1916- és 1927-ben) visszahelyezték a másodikba, mindig azzal a megokolással, hogy korábban nem lehet a könyvvitelt sikerrel tanítani.

Legnagyobb a zűrzavar a természettan, vegytan, áruismeret és technológia tárgycsoportban, melynek tananyaga, elrendezése és óraszámja kaleidoszkópszerűen változik és mindenik tantervben másképp fest. Heti óraszámja 1872-ben még 14 volt; 1895-ben már 6-ra zsugorodott össze; 1920-ban a négyévfolyamú iskolában 8-ra emelkedett; 1927-ben ismét 7-re csökkent. A természetrajznak 1872-ben még jelentékeny hely jutott; 1895-ben teljesen kiszorult; 1920-ban az áruismeret kapcsán megint iszerény helyet kapott; 1927-ben újra elhagyták.¹⁰ Az áruismeret hol önálló tantárgy, hol hozzá van kapcsolva a természetrajz és vegytanhoz (1920), 1915-ben egészében, 1927-ben pedig részben a földrajzhoz csatolták. A kémiai technológiát többnyire a kémia keretében, a mechanikai technológiát hol önállóan, hol az áruismerethez kapcsolva tanították. A szóbanlevő tárgycsoport tanterveinek tarkabarka változatait látva, azt kell hinnünk, hogy a tantervkészítők egyáltalában nem voltak tisztában ezen tárgyak tanításának céljával.

A pedagógiai képtelenség netovábbját az 1920. évi tantervben találjuk a *Munkadélután* cím alatt. A rendelkezésemre álló tér nem engedi, hogy ezt a 32 oldalra terjedő tantervi unikumot a maga teljességében ismertessem, azért csak legprezanciósabb rendelkezéseit közlöm. Célkitűzése megegyezik a kézügyességi oktatásával, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy míg az utóbbi a kézimunkának csak tiszteletére, addig a *Munkadélután* annak „demokratikus” tiszteletére akar nevelni. De nem magyarázza meg, mi a különbség a „demokratikus” meg a közönséges tisztelet között.

Dacára a célkitűzés azonosságának, a *Munkadélután* merő-

¹⁰ A természetrajz ellen megnyilvánuló ellenszenv okát abban találom, hogy a földrajz-áruismeret szakos tanárok kiképzéséből a természetrajz teljesen ki van kapcsolva. Ami pedig nagy fogyatkozás, mert természetrajzi, sőt bizonyos mérvű mezőgazdasági ismeret nélkül az áruismeret tanítása és tudományos művelése lehetetlen. Mint kereskedelmi akadémiai igazgató kétzer jutottam abba a helyzetbe, hogy a megüresedett vegytan-áruismereti tanszék betöltésére kellett javaslatot tennem. A fentebbi okból mind a két esetben nem kereskedelmi iskolai tanárképzőt végzett, hanem oly szakférflakot választottam, akik a természetrajzban is otthon voltak, sőt az egyik gyakorlati mezőgazda is volt. Mind a kettő kitűnően bevált.

ben más, mint az a kézügyességi oktatás, melyet hajdan *Trefort Agost*, újabb időben *gr. Klebelsberg Kunó* honosított meg a polgári iskolákban, Ausztriában pedig 1927 óta minden középiskola alsó osztályaiban kötelezően tanítanak. A Munkadélután tanterve mindenekelőtt a mezőgazdaság, állattenyésztés és kertészet munkáit soroja fel oly terjedelemben, mely bármely mezőgazdasági iskolában számot tenne. Például még a beteg állatok kezelését, kötözését, a sebkezelést és orvosságbeadást is gyakoroltatja. A tanterv második részében hétféle ipari munkát találunk, úgymint asztalos-, lakatos-, szíjgyártó-, kosárfonó-, kefekötő-, szövő- és könyvkötőmunkát, de megjegyeztetik, hogy a helyi szükséglet szerint más ipari munkát is lehet gyakorolni. A női iskolákban ruhavarrást, háztartási munkát, főzést, kenyérsütést, cukrászatot tanítanak. Harmadik a kereskedelmi munkák csoportja, úgymint csomagolás, különféle mérlegekkel mérés, az üzleti és raktári berendezés karbantartása, fűtőberendezések kezelése, tehát jóformán a kereskedőinas és boltiszolga teendői. És hogy ez a program túlsovány ne legyen, az eddig külön tárgyként tanított írást, valamint a rajzot is ide sorozza, az utóbbit oly végecéllal (berendezési tárgyak, kirakat- és plakáttervezés), melyet csak iparművészeti iskolában lehet elérni. Negyedik csoport a laboratóriumi munka, nevezetesen természettani és áruismereti gyakorlatok, amelyekhez ötödik csoport gyanánt mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi üzemeknek, végül természettudományi gyűjteményeknek és intézeteknek látogatása csatlakozik.

A módszeres utasítás megengedi, hogy „minden tanuló a hajlandóságának leginkább megfelelő munkanemben dolgozhassék”, de megkívánja, hogy „minden tanuló *mezőgazdasági meg ipari irányban is dolgozzék a négyévi időtartam alatt*”; ezenfelül „valamennyinek kerestül kell mennie a *kereskedelmi munkák* egy-egy csoportján, különösen az írás- és némi rajzoktatáson”. Amulva olvassuk a Munkadélután célkitűzésében, hogy „a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi munkára való szoktatás révén legközvetlenebbül érhető el az a cél, hogy a felső kereskedelmi iskolát végző ifjúság mind sürűbben szentelje magát a *produktív árukereskedelemnek*”. Nem tudom, min csodálkozzunk jobban, a könnyűsége-e, amellyel a tantervkészítők a közgazdaságtan tanítása szerint improduktív kereskedelmet némi gazdasági és ipari munka hozzákeverésével produktívvá vélik varázsolhatni, vagy bizakodásuk-e, hogy e varázslattal sikerülni fog az iskola abiturientienseit az árukereskedelemre édesgetni, amikor egyidejűleg az évfolyamok szaporításával tőle elriasztják!

A tanítás anyagának részletezése és a módszertani utasítás lépten-nyomon minden józan mértéket meghaladó követeléseket támasztanak. Például „a tanulók minden munkájuknál mindig a leggazdaságosabb eljárást kövessék, azaz olyat, amely a *legtökéletesebbet teljesíti a legkisebb erőfeszítéssel*”. Továbbá, hogy a tanulók munkájukkal propagandát csináljanak oly esz-

közöknek és gépeknek, „amelyeknek terjesztése és népszerűsítése a magyar nép munkájának termelőbbé tétele érdekében fontos“. De valamennyi között legképtelenebb a módszeres utasítások első mondata: „A munkadélután adja meg az egyes iskolák speciális színezetét.“ Eszerint, ha végrehajthatták volna a Munkadélután tervét, egy csapásra megszűnt volna a felső kereskedelmi iskolák gyakran felpanaszolt uniformizáltsága. Minden iskola más színezetű lett volna: a kecskeméti gyümölcstermelő és kosárfonó; a szekszárdi szőlőmívelő és kádáripari; a debreceni állattenyésztő és szíjgyártó, és így tovább százféle változatban.

Hogy mennyire komolyan vette *Haller István* miniszter e képtelen tervet, arról a módszeres utasításban olvasható következő kijelentése tanuskodik: „A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztérium különös érdeméül tudja be az iskolaigazgatóknak és tanári karoknak, ha lelkesen és a célnak legjobban megfelelő eszközökkel teszik lehetővé a munkadélután szép és hazánk jövője, fejlődése szempontjából igen fontos eszméjének legintenzívebb megvalósítását.“ A miniszter egyáltalában nem számolt azzal, hogy minden iskola részére az utasítás szerint 2—10 holdas mezőgazdasági területet kellett volna szerezni, élő és holt felszereléssel ellátni, műhelyeket építeni és berendezni, szakképzett oktató- és munkás-személyzetet alkalmazni, és pedig mindezt oly időben, midőn az ország a legnagyobb pénzügyi válsággal küzdött s minden eszköz hiányzott, mely a terv végrehajtásához kellett. A miniszternek nem volt módjában, hogy az érdemeket megjutalmazza, mert a munkadélután már előbb kimúlt. Nemesak rettenetes költséges volta miatt, hanem mert életképtelen elgondolás volt.

Az 1920. évi reformműnek egyik második újdonsága, az iskola tagozása, nem volt minden józanság hiányában, de rosszul szervezték. Az iskolát két, egyenként kétéves tagozatra osztották. Az alsó, hivatalos nevén „tulajdonképeni kereskedelmi tagozat“ a kis és közép árukereskedelem számára nevelt volna munkaerőket és a nálunk hiányzó kétéves kereskedelmi iskolákat volt hivatva pótolni. A felső, úgynevezett „közgazdasági tagozat“ a szélesebb látókört kívánó külkereskedelem, a bizományi és értéküzlet számára szolgáltatott volna alkalmazottakat. Noha a tagozásnak feláldozták a tanterv egységes koncepcióját, mégsem tudtak belőle megfelelő tervet kihasítani az alsó tagozat számára. Nagy hézagok mellett (hiányzik a magyar irodalomtörténet, a vegytan és vegytani áruk, az Európán kívüli földrészek földrajza) sokat kellett meghagyni benne, ami célját tekintve fölösleges (a mennyiségtant, a sok termék-tant).

Az iskola tagozását a tanterv három okkal igyekszik megindokolni, nevezetesen a kereskedelem szükségletével, a szülők anyagi helyzetével, végül a tanulók egyéni képességével, amennyiben az egyidejűleg elrendelt felvételi vizsgálat mellett „az alsó tagozat is jó szolgálatot tesz a tanulók kiválasztásánál“.

Egyik ok sem helytálló. Ha a kereskedelemnek szüksége van kétéves alsóbbfokú kereskedelmi iskolára, amint csakugyan van, akkor nem tökéletlen módon a felső kereskedelmi iskolába oltva, hanem saját célja szerint kell azt szervezni. Évéggett leg-helyesebb lett volna az amúgy is túlnagy számban levő felső kereskedelmi iskolák egy részét alsóbbfokú iskolákká átalakítani, amint a csehszlovák köztársaság tette a fölünk elvett sok felső kereskedelmi iskolával, amelyek közül csak kettőt hagyott meg ebbeli minőségükben. A szülők anyagi helyzetére hivatkozni ugyanakkor, amikor egyidejűleg a hároméves tanfolyamot egy negyedik évvel megtoldják, nem őszinte dolog. Ami pedig a tanulók egyéni képességeire és a szelekció szükségességére való hivatkozást illeti, az meg éppenséggel a tagozás ellen szól. Mert az a brutális intézkedés, mely a második év végén a gyöngébb előmenetelű tanulókat eltiltotta a felső tagozatba való felmeneteltől, az ilymódon szervezett alsóbbfokú iskolából levezető-csatornát csinált a felső kereskedelmi iskola számára. Az érdekelt kis- és középkereskedők joggal tiltakozhattak az ellen, hogy nekik csak a gyenge tanulókat juttatják.

A bemutatott szemelvények arról tanuszkodnak, hogy a felső kereskedelmi iskolák tantervének fejlődését nem a céltudatos tervszerűség, hanem inkább a kapkodás és tétovázás jellemzi. Folytonosság benne csak a követelmények szüntelen fokozásában mutatkozik, ami végre tűrhetetlen túlterheléshez vezetett. Ez a körülmény indította *Wlassics Gyula* minisztert arra, hogy 1902-ben elrendelje az 1895. évi tanterv általános revízióját, melyből tizennyolcévi vajúdas után az 1920. évi reform született.¹¹

4. A tanfolyam bővítése. A reform legfontosabb eredménye, egyszersmind legsúlyosabb tévedése a tanfolyam fölfelé bővítése volt. A reformmű kidolgozásával megbízott Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács mindenekfölött írásos ankétet rendezett, amelynek révén 158 kereskedelmi érdekeltiség (kereskedelmi és iparkamarák, testületek, egyesületek, tekintélyesebb kereskedők és vállalatok), továbbá 52 tanügyi érdekelt (tanári testületek és egyesületek, érettségi vizsgálati biztosok) véleménye gyűlt össze a reform tekintetében hozzájuk intézett kérdésekről.¹² A tanfolyam tartamára nézve az ankéten három javaslat alakult ki. A vélemények 42%-a a tananyag kellő leszállítása mellett a hároméves tanfolyam megtartását kívánta; 29% lefelé akarta bővíteni; 22% a fölfelé bővítést ajánlotta. Miután a vélemények nagy többsége (71%) az iskolalátogatás időtartamának megnyújtását ellenezte, *Schack Béla*, a tanács előadója,

¹¹ Az 1895. évi tanterv bírálatát lásd a Budapesti Kereskedelmi Testület megbízásából írt és kiadásában megjelent tanulmányomban: Vélemény a felső kereskedelmi iskola reformjáról. 1903. Továbbá *Székkács Antal*: Kereskedelmi iskoláink és a gyakorlati élet. 1903. és *Scheiber Endre*: A kereskedelmi oktatás reformja. 1905. című tanulmányait.

¹² A vélemények kivonatait a tanács Schack Béla áttekinthető, gondos összeállításában Szákvélemények cím alatt 1904-ben két füzetben adta ki; úgyszintén a vélemények alapján szerkesztett összefoglaló előadói javaslatokat, valamint a reform ügyében tartott tanácsulések jegyzőkönyveit.

a lefelé bővítést, vagyis azt javasolta, hogy a felső kereskedelmi iskola oly módon tétessék négyévéssé, hogy a közép- vagy polgári iskolának nem negyedik, hanem harmadik osztályához csatlakozzék. A fölfelé bővítés ellen azzal érvelt, hogy „az egy évvel tovább tanulás az ifjút elvontabb gondolkodásúvá, a gyakorlati életre kevésbé alkalmassá is tenné“. Mindazonáltal a tanács 1905 november 9-én tartott ülésében 17 szavazattal a fölfelé bővítést határozta el. Ellene csak hárman szavaztunk: *Bogyó Samu*, *Perjéssy László* és magam.

A kérdést *Szterényi József*, akkori államtitkár állásfoglalása döntötte el. Szerinte „a hároméves tanidő mellett a tanulók oly korban és fejletlenül lépnek ki az életbe, hogy a gyakorlati pályán megkívánt életnézettel nem bírnak és hivatásukat kellő komolysággal nem tudják fölfogni“, amin csak úgy lehet segíteni, hogy a negyedik évet felülről toldjuk a tanfolyamhoz. Ez az érvelés, mely előtt az előadó is meghajolt, szöges ellentétben áll a kereskedők felfogásával, akik nemcsak nálunk, hanem világszerte azt tartják, hogy az ifjúnak minél fiatalabb korban kell az üzletbe kerülnie. E kívánságuk miatt önösséggel szokták őket megvádolni.¹³ De összeegyeztethető-e a nekik tulajdonított önösséggel az az eljárásuk, hogy nem az állítólag jobban bevált idősebb abiturientet, hanem saját érdekük ellen vétve, a „fejletlen és komolytalan“ fiatalabbat kívánják? Mellesleg megjegyzem, hogy nemcsak a kereskedelem, hanem minden gyakorlati foglalkozás terén az a tapasztalat, hogy a túl hosszúra nyújtott iskolai előképzés egyáltalában nem biztosít gyakorlati értékesebbséget. Nem mintha a hosszabb, tehát alaposabb előképzés ártalmas volna — ami alkalomadtán szintén előfordulhat —, hanem azért, mert olyan ifjú, aki elejétől fogva el van tökélve arra, hogy bizonyos gyakorlati hivatást válasszon, rendszeren arra hivatottabbnak bizonyul, mint az, aki előbb csak előképzésre, diplomaszerezésre törekszik és csak azután választ hivatást, amikor vajmi gyakran mellékes, esetleges körülmények, nem pedig a hivatottság döntenek.

Jellemző, hogy a tanácsnak több tanár-tagja azzal érvelt a fölfelé bővítés mellett, hogy ez az intézkedés középiskolai színvonalra emelné a felső kereskedelmi iskolát és tekintélyét gyarapítaná. Hogy mennyire hódított ez a felfogás, legjobban megmutatja az a tény, hogy a tanári testületek, melyek addig csaknem egyhangúlag ellenezték az iskoláztatás tartamának meghosszabbítását, a tanács határozata után valamennyien a fölfelé bővítés mellé álltak, mely szemükben hovatovább presztizs- és rangkérdéssé vált. A Tanárok Orsz. Egyesülete is ily értelemben másította meg korábbi véleményét. Viszont a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara még ugyanazon évben tiltakozott a tanács határozata ellen, hangoztatva, hogy a tanulási idő megnyújtása esetében az abiturientek túlkésőn lépnek a gyakorlati életbe. Gróf *Apponyi Albert* miniszter sokáig vonakodott a tanács javas-

¹³ Lásd Vincze Frigyesnek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentéséről írt cikkét. Szakokt. 1924/25. 84., 85. l.

látát elfogadni, végre, azonban engedett a tanári közvélemény nyomásának s 1909-ben megengedte, hogy a tanács határozata értelmében készüljön az új szervezet és tanterv.

A tanfolyam fölfelé bővítése súlyos vétség volt minden számbavehető tényező ellen. Sérti a szülők érdekét, amennyiben az iskoláztatás idejének megnyújtása anyagi gondjukat szaporítja. Sérti a tanulók érdekét, akik egy évvel későbbben kerülnek az üzleti életbe, ahol ez a veszteség gyakran súlyosan esik latba. Sérti a kereskedelem, főleg az árukereskedelem érdekét, mert a tanulók előrehaladottabb életkorban végezvén tanulmányait, zentúl még inkább fognak vonakodni áruüzletben alkalmazást vállalni.¹⁴ Ezek oly szociális érdekek, amelyeket nem szabad az ügytől idegen szempontoknak alárendelni.

De a fölfelé bővítésnek legjobban az iskola vallotta kárát, amennyiben elriasztotta tőle a jobb középiskolai tanulókat, akik most inkább emitt folytatják a tanulást. Tehetség és szorgalom tekintetében a középiskolából jövő tanulók ugyan nem különbek azoknál, akiket a polgári iskola szállít, de műveltség és intelligencia dolgában általában felettük állanak, mert nevelésükben és környezetükben rendszerint több művelődési lehetőséget találnak, mint emezek. Megfogyatkozásuk tehát minden tekintetben érzékeny veszteség az iskolára nézve. Míg a Budapesti Kereskedelmi Akadémiában 1917–18-ban az I. osztályba felvett tanulóknak 55%-a származott a középiskolából, addig 1924–25-ben már csak 42%. Az egész országban 1923–24-ben a tanulóknak még 35%-a jött középiskolából, 1925–26-ban már csak 25%, 1929–30-ban pedig 16%. Számukon kívül minőségük is romlott. A budapesti VI. ker. felső kereskedelmi iskola 1926–27. évi értesítőjében olvassuk, hogy „gimnáziumból és reáliskolából jövő tanulók készütsége sem kielégítő már, illetve gyengébb, mint ezelőtt volt“. A pécsi iskola igazgatója pedig azt mondja: „A középiskolából általában a gyenge tanulmányanyagot kapjuk.“

Legnagyobb visszatetszést e dologban az a körülmény kelt, hogy a sok érdek megsértése teljesen szükségtelen volt, mert a lefelé bővítéssel az iskolát éppen oly jól meg lehetett volna reformálni, mint a fölfelé bővítéssel. Erre csattanós példát a *lipcsei felső kereskedelmi iskola* szolgáltat, melyet ugyanakkor, amidőn mi fölfelé bővítettünk, éppen megfordítva úgy tették négyévfolyamúvá, hogy alulról bővítették. Miután ez az intézkedés kitűnően bevált, azóta a többi szászországi kereskedelmi reáliskolát is ily módon tették négyévfolyamúvá.

5. A közoktatásügy egységes szervezésének érdeke. A felső kereskedelmi iskolák lefelé bővítése az eddig elszámált okokon kívül azért is kívánatos, mert általa közoktatásügyünk szervezetének egyik fogyatkozását tudnók elenyészteni. *Kármán Mór*

¹⁴ Schack Béla „Kereskedelmi iskoláink multja és jelene“ című művének 76. lapján közölt statisztika szerint 1881-től 1901 végéig a végzett tanulók 24,4%-a helyezkedett el az árukereskedelemben. Ezzel szemben most csak 8–10% megy áruüzletbe. Lásd Dengl János: A kereskedelmi szakoktatás fejlődése a II. egyetemes tanügyi kongresszus óta. Szakokt. 1928/29. évf. 5. l.

szerint¹⁵ a közoktatásügy kívánatos elvszerű kialakulása megköveteli, hogy a közműveltség szolgálatában álló nevelő iskolákat hároméves tanfolyamokra tagolva szervezzük és ekként kapcsoljuk egymáshoz. Népoktatási törvényünk részben megadta ily kialakulásra a lehetőséget, amennyiben kilenc évben szabta meg az általános tankötelezettség idejét, amiből hat évet a mindennapos, három évet az ismétlő, helyesebben népi szakoktatásra szánt; a felső népiskola tanfolyamát három, a polgári iskoláét hat évben állapította meg. Már csak az hiányzott, hogy a középiskolát a népiskola III. osztályához csatolva kilencévesse tegyék.

Sajnos, a nevelő oktatás tekintetéből követelt természetes tagozást megzavarta az osztrák példa utánzásából eredt ama törvényhozási intézkedés, mely a népiskola negyedik osztályának elvégzéséhez kötötte a növendékek felvételét a közép- és polgári iskolákba. Ez a helytelen intézkedés számos visszásságnak lett a kútforrása. A népiskolát külsőleg két egyenlőtlen tanfolyamra tagolta, melyek közül az alsó kelleténél tovább terjed, a felső pedig csak két évet ölel fel, s így csak hiányosan adhatja meg azt a közműveltséget, amelyet a nemzet minden tagjának kell bírnia. Azonfelül arra vezetett, hogy a törvény világos követelménye ellenére igen sok népiskola négyosztályúvá zsugorodott össze. A középiskolai nevelés természetes időtartamát egy évvel megrövidítette; viszont a polgári iskolai tanulóét tíz évre nyújtotta.

Tetézte a bajt, hogy a népoktatási törvény a közép- és polgári iskolának nem harmadik, hanem negyedik osztályához kapcsolta a tanítóképzőket, mely példát aztán más szakiskolák is követték. Ilymódon a középiskola két négyéves, a polgári iskola négy- és kétéves tanfolyamra tagozódott. A tapasztalat azóta már nyilvánvalóvá tette ezen intézkedés félszagségét. Elnéptelenítette a polgári iskola két felső osztályát s legutóbb tanfolyamának négy évre leszállításához vezetett, mely alakban a polgári iskolának már nem lesz létjoga a keletkező nyolcosztályú (helyesebben szervezve kilencosztályú) népiskola mellett. Milyen más lett volna a polgári iskola sorsa, ha hatéves tanfolyamának teljes befejezése után bocsáthatta volna növendékeit a szakiskolákba, melyek akkor szorosan meghatározott céljuk irányában képezhetnék volna őket s nem kényszerültek volna közműveltségük hiányait pótolni.

Dacára a közoktatásügy itt vázolt szervezeti bajainak, az iskolák tanterveiben nem tudatosan ugyan, inkább ösztönösen, mégis a három évre tagolás elve érvényesült. Leghatározottabban a középiskolák tanterveiben, ahol az első három osztályban a legtöbb tantárgy anyaga befejezett egészet alkot s a negyedik osztályban új tanfolyam kezdődik. Hasonló jelenséget a régi polgári iskolai és a népiskolai tantervekben is észlelhetünk, ahol a negyedik osztállyal új tanfolyamok indulnak meg.

¹⁵ Lásd Kármán Mór: Közoktatásügyünk egységes szervezéséről. 1892.

Ilymódon az iskolák tagozása és tantervei között ellentét keletkezett, mely aztán arra kényszerítette a csatlakozó magasabb iskolákat, hogy ugyanazt az anyagot, amelyet az alsó iskolák előkészítő feladatukon túlmenve letárgyaltak, a tanítás első évében újra ismételjék. Ez, nem is szólva arról, mennyire káros a növendék érdeklődésének csökkentése az ilyen ismételtetés által, az ifjúság fejlődésében mindenkor egy egész évi veszteséget, úgyszólván egy. kényszer-osztályismétlést jelent.

Különösen kirívó módon jelentkezik ez a visszásság akkor, amikor a tanulók a közép- vagy polgári iskola IV. osztályából átlépnek a felső kereskedelmi iskolába. Majdnem semmi hasznát sem veszik annak, amit amott a negyedik osztályban tanultak, mert az csupa töredék, amit emitt az első évben újra kell tanítani, avagy a felső évfolyamokban kell behatóbban tárgyalni. Rájuk nézve tehát az előző iskola IV. osztályának elvégzése elveszett év, amelyet megtakaríthatnának, ha már a III. osztály után mehetnének a felső kereskedelmi iskolába. Az utóbbira nézve pedig tanfolyamának ilymódon egy évvel lefelé tolása semmiféle hátránnyal sem járna.

Miután senki sem nézheti közömbösen, hogy ezernyi tanuló saját hibáján kívül egy évet veszítsen, csupán a közoktatásügyi szervezet fogyatékosága miatt, ezért csaknem erkölcsi kötelesség ezt a bajt elhárítani. Ami pedig a felső kereskedelmi iskolában szerfölött könnyű: csak egy rendeletbe kerül, melyben a miniszter kimondja, hogy ezentúl a tanulók a közép- vagy polgári iskolának már harmadik osztályából léphetnek át a felső kereskedelmi iskolába. Minden egyéb úgy maradhat, amint van.

Megjegyzendő, hogy az imént vázolt visszásság a hasonló helyzetben levő többi szakiskolánál is fennáll és orvoslást kíván. A tanítóképzők, felső ipariskolák, felső mezőgazdasági iskolák tanulói is egy évet veszítenek annak következtében, hogy iskolájuk a közép- és polgári iskola IV., nem pedig harmadik osztályához kapcsolódik. Ezt az elveszett évet a szakiskola igen jól felhasználhatná arra, hogy ötévesre növelje saját tanfolyamát s alaposabbá tegye növendékeinek gyakorlati kíművelését, anélkül, hogy iskoláztatásuk ideje megnyújtatnék.

Nem folytatom a célszerű kapcsolat hiányából fakadó bajok elszámolását. Amire rámutattam, eléggé igazolja, mennyire idejénvaló volna az eddigi toldozás-foldozás helyett, mely többnyire csak egy-egy iskolafajnak vagy tanárainak partikuláris érdekeit szolgálja, mindenekelőtt a közoktatásügy egészét átfogó tervet készíteni, mely lehetővé tenné a szervezet egységes, elvszerű kiépítését.

SUPPAN VILMOS.